

B.H. Perdok

BEERTA

Sociaal-economische verkenning in het Nieuw-Oldambt

Interne Nota No. 174

April 1972

A

Niet voor publikatie - Nadruk verboden

2171239

INHOUD

	Blz.
INLEIDING	5
HOOFDSTUK I	
ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN	7
§ 1. Inleiding	7
§ 2. Het gebied	7
§ 3. Bevolkingsontwikkeling	8
§ 4. Beroepsstructuur en werkgelegenheid	9
HOOFDSTUK II	
AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN	11
§ 1. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de gemeenten	11
§ 2. De indeling in beroepsgroepen en de bedrijfsgrootte in het blok	12
§ 3. De wijzigingen in het aantal bedrijven en in de bedrijfsgroottestructuur in de periode 1960 tot 1970	14
§ 4. Bedrijfsbeëindiging, het opheffen van bedrijven en de bedrijfsopvolging	17
HOOFDSTUK III	
BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	21
§ 1. Het Oldambtster bedrijf	21
§ 2. Het gebruik van de cultuurgrond in het Nieuw-Oldambt	22
§ 3. Grondgebruik en bedrijfstype in het ruilverkavelingsgebied	23
§ 4. De arbeidsbezetting	25
§ 5. De bedrijfsuitkomsten van het akkerbouwbedrijf en de ontwikkelingsmogelijkheden	27
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	34
BIJLAGE	38

INLEIDING

Ten behoeve van de voorbereiding van ruilverkavelingen worden door het LEI sociaal-economische verkenningen samengesteld. In deze verkenningen wordt niet alleen de ontwikkeling in een recent verleden geanalyseerd, maar wordt ook getracht een indruk te geven van de verdere toekomstige ontwikkeling.

Een verkenning is opgebouwd uit drie hoofdstukken, een samenvatting en slotbeschouwing.

In hoofdstuk I worden aan de hand van bestaand statistisch materiaal (o.a. gemeentelijke cijfers van het CBS of materiaal van andere instellingen en literatuur (b.v. streekplannen)) een aantal algemene sociaal-economische aspecten besproken, zoals b.v. de woonfunctie, de werkgelegenheid, planologische aspecten en de recreatie. Aldus kan de landbouw in een gebied in een ruimer kader worden geplaatst.

In hoofdstuk II wordt nader ingegaan op de agrarische structuur. De ontwikkeling van het aantal bedrijven, de veranderingen in de bedrijfsgroottesstructuur en het vrijkomen van cultuurgrond in een recent verleden en ook in de verdere toekomst staan hierbij centraal. Gegevens van landbouwtellingen van het CBS, waarbij als criterium "de in het blok wonende telplichtige geregistreerden" wordt gehanteerd, vormen hiervoor het uitgangspunt. Deze gegevens worden aangevuld met informatie van ter plaatse goed bekende personen.

In hoofdstuk III worden enkele aspecten van de bedrijfsstructuur aan de orde gesteld, zoals de bedrijfstypologie, de produktiestructuur, de produktierichting en de arbeidsproductiviteit. Ook hiervoor vormen de gegevens van de metelling de basis.

In de samenvatting en slotbeschouwing worden de voornaamste punten nog eens gememoreerd en worden de karakteristieke punten voor de toekomstige ontwikkeling in hun samenhang gezien.

Een verkenning kan gezien worden als een discussienota ten aanzien van de ontwikkeling in het gebied. Dit geldt zeer zeker voor de conceptnota. De discussie zal zich daarbij wellicht meer toespitsen op de toekomstige ontwikkeling. Aldus kan een verkenning bijdragen in de gedachtevorming over structurele ontwikkelingen in een gebied.

HOOFDSTUK I

ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN

§ 1. Inleiding

Het ruilverkavelingsgebied "Beerta" ligt ten noordoosten van Winschoten. De gemeenten Beerta, Finsterwolde en Nieuwe Schans behoren grotendeels tot het blok. De jonge kustpolders, met name de Carel Coenraadpolder, de Reiderwolderpolder, de Stadspolder en de Kroonpolder zijn niet in het gebied opgenomen.

In het noordoostelijk deel van de provincie Groningen is er een vrij grote activiteit op ruilverkavelingsgebied, hetgeen onder meer blijkt uit de begrenzing van het blok in het zuiden aan de tot stand gekomen ruilverkaveling "Blijham-Bellingwolde", in het noordwesten aan de in uitvoering zijnde ruilverkaveling "Woldendorp", terwijl de westelijke begrenzing grotendeels samenvalt met de in uitvoering zijnde ruilverkaveling "Nieuw Scheemda".

De grenzen van het blok zijn op bijgaande kaart aangegeven 1), alsmede een indeling in deelgebieden welke berust op een verschil in agrarische structuur. De totale oppervlakte is + 5 600 ha, welke gronden hoofdzakelijk geëxploiteerd worden in de vorm van vrij grote akkerbouwbedrijven.

Als basis van de beschrijving van deze sociaal-economische verkenning werd hoofdzakelijk gebruik gemaakt van statistisch materiaal ontleend aan de Volkstellingen en Landbouwtellingen, terwijl hiernaast individuele bedrijfsgegevens over enkele jaren werden overgenomen en verzameld.

§ 2. Het gebied

Landbouwkundig behoort het ruilverkavelingsblok tot het Nieuw Oldambt, waartoe behalve de gemeenten Beerta, Finsterwolde en Nieuwe Schans eveneens de gemeenten Nieuwolda en Midwolda worden gerekend. Rond het Nieuw Oldambt liggen de gemeenten Noordbroek, Zuidbroek, Scheemda, Meeden, Winschoten, Wedde en Bellingwolde, welke te zamen het Oud Oldambt vormen. Neemt men hierbij nog de gemeente Termunten, die landbouwkundig wordt ingedeeld bij de gemeenten Appingedam en Delfzijl tot het landbouwgebied Oost-Fivelingo, dan heeft men te zamen het gebied wat algemeen bekend staat als het Oldambt.

1) Opgenomen met toestemming van de Topografische Dienst. Reproductie van het kaartfragment is niet toegestaan.

↳ Dit betreft de oppervlakte gemeten naar de in het gebied geregistreerde bedrijven.

De begrenzing is door middel van deze gemeentegrenzen iets ruim aangegeven, omdat in verschillende delen van sommige gemeenten reeds sprake is van Westerwoldse of Veenkoloniale invloed.

Het Oldambt is een typisch Gronings landbouwgebied met een uitgesproken eigen karakter. De landbouwbevolking onderscheidde zich door een betrekkelijk kleine zeer welvarende boerenbevolking en een arbeidersbevolking die in uiterst sobere omstandigheden leefde. De verhouding tussen deze bevolkingsgroepen werd gekenmerkt door tal van sociale moeilijkheden. Een belangrijke conflictsituatie hierbij was de seizoenwerkloosheid, die min of meer het gevolg was van het eenzijdige bouwplan, waarin de graanteelt overheerste.

Ook in deze eeuw vormde de werkloosheid nog steeds een dreiging voor de agrarische werknemers. De afnemende werkgelegenheid ten gevolge van de mechanisatie werd onvoldoende gecompenseerd door het scheppen van niet-agrarische werkgelegenheid, zodat de afvloeiingsmogelijkheden uit de landbouw te beperkt bleven en structurele agrarische werkloosheid optrad. Echter ook voor de boeren daalden de bestaansmogelijkheden in zeer sterke mate. Hun oorspronkelijk relatief gezien zeer goede positie als boer werd ten gevolge van de specifieke eisen die de moderne landbouw stelt aan grond, produktieplan en produktieomstandigheden ten ongunste gekeerd. In deze merendeels natuurlijke produktieomstandigheden kan door de individuele boer in de meeste gevallen slechts in geringe mate verbetering worden aangebracht en is in sommige gevallen, mede ten gevolge van afnemende bedrijfsresultaten zelfs verslechtering opgetreden.

§ 3. Bevolkingsontwikkeling

De bevolkingsontwikkeling in het Oldambt is sterk beïnvloed door een migratie uit het gebied. De structurele werkloosheid, die hier dateert van vóór de Tweede Wereldoorlog, noodzaakte velen elders werk te zoeken en te vertrekken. Landbouw noch industrie waren in staat de bevolking voldoende middelen van bestaan te verschaffen. Rationalisatie en voortgezette mechanisatie in de landbouw en het vrij extensieve bouwplan veroorzaakten een grote agrarische werkloosheid van een sterk structureel karakter.

Tabel 1. De ontwikkeling van het aantal inwoners in de gemeenten Beerta, Finsterwolde en Nieuwe Schans

Perioden	Beginperiode	Geboortenoverschot	Vertrekoverschot	Saldo	Eindperiode
1941 t/m 1945	9 038	361	403	- 42	8 996
1946 t/m 1950	8 996	603	617	- 14	8 982
1951 t/m 1955	8 982	317	538	-221	8 761
1956 t/m 1960	8 761	283	593	-310	8 451
1961 t/m 1965	8 451	226	474	-248	8 203
1966 t/m 1969	8 203	196	290	- 94	8 109

Doordat het vertrekoverschot groter is dan het geboortenoverschot daalt het inwonertal. Indien men in deze gemeenten het aantal inwoners in 1947 op 100 stelt is dit indexcijfer, in 1968 gedaald tot 92 tegenover een provinciale index van 114 en een landelijk cijfer van 132. Onderling is er in deze gemeenten weinig verschil te constateren.

§ 4. Beroepsstructuur en werkgelegenheid

Ten gevolge van migratie nam niet alleen het inwonertal af, maar werd ook het aandeel van de beroepsbevolking kleiner. Een relatieve veroudering gaat samen met dit verschijnsel.

Tabel 2. De ontwikkeling van de mannelijke beroepsbevolking

Beroepssectoren	Beerta		Finsterwolde		Nwe Schans		Totaal			
	1947	1960	1947	1960	1947	1960	1947		1960	
							abs.	%	abs.	%
Landbouw	657	431	633	386	125	62	1415	46,7	879	33,3
Ind., ambacht	242	231	159	196	231	212	632	20,9	639	24,2
Bouwnijverh.	80	149	90	192	42	40	212	7,0	381	14,5
Handel, bank	77	74	65	52	37	65	179	5,9	191	7,2
Vervoer, diensten	129	110	94	83	161	143	384	12,7	336	12,8
Diversen	67	80	79	100	39	31	205	6,8	211	8,0
Totaal	1252	1075	1120	1009	655	553	3027	100	2637	100
Uitgaande pendel	247	408	246	400	135	125	628		933	
Inkomende pendel	155	98	154	63	140	124	449		285	

In de gemeenten Beerta en Finsterwolde werkte in 1947 ruim de helft van de beroepsbevolking in de landbouw. In Nieuwe Schans daarentegen was dit slechts een vijfde deel en vormen de industrie en ambachten de voornaamste sectoren. In 1960 was de agrarische beroepsbevolking met ruim een derde deel gedaald, terwijl alleen de bouwnijverheid belangrijk in aantal was toegenomen.

De geringe werkgelegenheid in de gemeenten Beerta en Finsterwolde blijkt duidelijk hieruit omdat ongeveer de helft van de niet-agrarische beroepsbevolking niet ter plaatse werkt. Vooral de gemeente Winschoten vormt de belangrijkste werkgemeente voor deze beroepspersonen.

In 1951 werden door het Ministerie van Economische Zaken in samenwerking met het Ministerie van Verkeer en Waterstaat plannen aangenomen tot economische ontwikkeling van een aantal gebieden in ons land, waartoe ook oostelijk Groningen behoorde. Ze beoogden het acuut struc-

tureel tekort aan werkgelegenheid weg te nemen door verbetering van de vestigingsfactoren voor de industrie. Hiernaast zou er echter in de overschotgebieden binnenlandse migratie moeten plaatshebben. In 1959 en in 1964 werden de doeleinden van het regionale industrialisatiebeleid iets ruimer gesteld, namelijk de bestrijding van structurele werkloosheid, de bevordering van een betere ruimtelijke spreiding van de bevolking en bestaansbronnen over het land en het tegengaan van vertrekoverschotten uit de structureel zwakke gebieden.

Gedurende de afgelopen jaren was de gehele provincie tot stimuleringsgebied aangewezen. De concrete stimuleringsmaatregelen richtten zich op de door ligging en regionale functie gunstig gesitueerde plaatsen welke konden fungeren als groeiplaats voor het betreffende gebied. In de provincie Groningen werden als primaire ontwikkelingskernen aangewezen de stad Groningen, Delfzijl, Hoogezand en Veendam, terwijl Leek, Stadskanaal, Ter Apel en Winschoten als secundaire ontwikkelingskernen fungeerden.

In Oost-Groningen met Winschoten, Veendam, Stadskanaal en Ter Apel als voornaamste ontwikkelingskernen, heeft het regionaal stimuleringsbeleid weliswaar ten gevolge gehad, dat de industriële werkgelegenheid toenam, maar desondanks bleef het gebied zelfs in perioden van gunstige conjunctuur gekenmerkt door een relatief sterke structurele werkloosheid. De acute werkloosheid werd weliswaar teruggedrongen en de migratie verminderd, maar het tempo van industrialisatie was ontoereikend om de bevolkingsaanwas voldoende werkgelegenheid te bieden. De bedrijfs- en beroepsstructuur, gedeeltelijk nog berustend op de hier van ouds aanwezige agrarische industrie, ontwikkelde zich niet dusdanig, dat de aanmerkelijke achterstand in inkomen hier werd verbeterd.

In de grotere industriecentra van het noorden zoals de stad Groningen, Delfzijl-Eemshaven en Emmen blijkt het, dat de stimuleringsmaatregelen een versteviging vormen van een reeds bestaande of op gang gebrachte natuurlijke industriële groei die begunstigd wordt door condities van ligging, ontsluiting en bevolkingsagglomeratie. In vergelijking hiermee hebben de kleinere centra in Oost-Groningen een duidelijke achterstand, die slechts in beperkte mate zal kunnen worden weggenomen. Bij het nemen van eventuele extra-maatregelen dient men dan ook met zorg af te vragen, in hoeverre de aandacht gericht mag zijn op een drie- of viertal betrekkelijk kleine kernen, die blijkens de ervaring ieder voor zich slechts langzaam op gang komen. Tevens moet naast het plaatselijk bevolkingsbelang voldoende rekening gehouden worden met de totale noordelijke economische groei, welke misschien op langere termijn nog iets gesteund kan worden door het mettertijd noodzakelijk wordende bevolkingsvertrek uit het westen.

HOOFDSTUK II

AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de gemeenten

Met behulp van gemeentelijke gegevens van de bedrijfstellingen van het CBS is het mogelijk een inzicht te verkrijgen van de ontwikkeling van het aantal bedrijven en de bedrijfsgroottestructuur in de gemeenten waarin het ruilverkavelingsblok is gelegen.

Tabel 3. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de gemeenten

	Jaren	Aant.bedr.naar grootteklassen in ha						Cult.- grond ≥ 5 ha	Gemid- deld 1) ≥ 5 ha
		5-10	10-20	20-30	30-50	≥50	≥ 5		
Drie gemeenten	1910	14	29	14	74	59	190	7 938	42,0
	1930	33	18	13	41	69	174	8 450	46,2
	1947	13	18	19	70	63	173	8 220	47,2
	1950	15	21	14	63	61	174	7 991	46,2
	1955	16	16	17	65	56	170	7 880	46,4
	1959	15	19	14	68	54	170	7 904	46,5
	1965	9	16	13	54	62	154	7 987	51,9
1970 2)	5	15	12	41	64	137	7 898	57,6	
Beerta	1970	1	-	3	22	40	66	4 698	71,2
Finsterwolde	1970	3	13	9	13	19	57	2 557	44,9
Nwe Schans	1970	1	2	-	6	5	14	643	45,9

1) Gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de bedrijven ≥ 5 ha.

2) Exclusief bedrijven < 10 sbe.

In de tabel zijn alleen de bedrijven groter dan 5 ha opgenomen, aangezien het CBS voor het jaar 1965 geen indeling naar hoofdberoep aangeeft en beneden de 5 ha de landbouw hier in de regel niet als hoofdberoep wordt uitgeoefend.

Sinds 1959 zien we een afnemning van het aantal bedrijven in de grootteklassen beneden de 50 ha en een geringe toeneming van het aantal bedrijven dat groter is. Dit resulteert in een verhoging van de gemiddelde bedrijfsgrootte met ruim 10 ha. Bijna de helft van het aantal bedrijven is groter dan 50 ha; in de gemeente Beerta is dit zelfs 60%. Het aantal bedrijven groter dan 100 ha in deze gemeente was in 1970 vijftien. Deze bedrijven hadden 30% van de cultuurgrond in gebruik.

§ 2. De indeling in beroepsgroepen en de bedrijfs- grootte in het blok

De telplichtige bedrijven in het ruilverkavelingsblok zijn voor de jaren 1960 en 1970 ingedeeld naar het hoofdberoep van het bedrijfshoofd volgens de bekende LEI-indeling 1). Het resultaat hiervan is weergegeven in tabel 4. (Tabel 4, blz. 13).

De ontwikkeling in het ruilverkavelingsblok stemt overeen met de gemeentelijke gegevens. In de laatste jaren is er een vermindering van het aantal bedrijven opgetreden; in vrijwel alle grootteklassen met uitzondering van de hoogste klasse, komt die voor. Hierdoor ontstaat er een duidelijke verschuiving naar het grote bedrijf. De oppervlakte cultuurgrond die de bedrijven groter dan 60 ha in gebruik hebben is in de periode 1960 tot 1970 namelijk gestegen van 32 tot 52 procent. De gemiddelde bedrijfsgrootte van deze bedrijven ligt thans op ruim 90 ha, terwijl de bedrijfsgrootte van alle bedrijven in de A- en B-groep in 1970 gemiddeld 54 ha bedraagt, dat wil zeggen 9 ha groter dan in 1960.

De bedrijven in beroepsgroep B wijken wat grootte betreft niet af van de A-bedrijven. Gemiddeld zijn ze zelfs nog iets groter, nl. 60 ha. In enkele gevallen is er sprake van het uitoefenen van een tweede beroep dat meestal in een sector ligt die verwant is aan de landbouw. In andere gevallen betreft het werkzaamheden naast het landbouwbedrijf die het karakter hebben van een bijbaantje in agrarische sfeer, waarbij de nevenverdienste van ondergeschikte betekenis is. De toeneming in de laatste jaren houdt geen direct verband met een onvoldoende rentabiliteit van het landbouwbedrijf dat geëxploiteerd wordt, maar is van toevallige aard.

Het aantal geregistreerden in de beroepsgroepen C en D is de laatste jaren sterk teruggelopen. Voor de landbouwproductie hebben deze bedrijven vrijwel geen betekenis. De C-groep wordt voor de helft gevormd door landarbeiders met enig grondgebruik, de rest heeft meestal een agrarisch verwant beroep of een verzorgend beroep in de plattelandssamenleving.

1) Beroepsgroepen

De bij het LEI gebruikelijke indeling van de grondgebruikers in beroepsgroepen onderscheidt:

- A-grondgebruikers: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf;
- B-grondgebruikers: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed, tevens heeft het bedrijfshoofd nog een nevenberoep;
- C-grondgebruikers: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf(je) besteed;
- D-grondgebruikers: rustende agrariërs en gepensioneerde niet-agrariërs met nog enig grondgebruik en/of anderszins telplichtig bij de Meitelling.

Tabel 4. De indeling naar beroepsgroepen en grootteklassen in het blok

	Aantal bedrijven		Oppervlakte cultuurgrond in ha	
	1960	1970	1960	1970
Beroepsgroep A	114	95	5 176	5 069
Beroepsgroep B	4	7	182	421
Beroepsgroep C	50	23	71	31
Beroepsgroep D	10	4	23	15
Beroepsgroep S	1	1	20	21
Alle beroepsgroepen	118	102	5 472	5 557
<hr style="border-top: 1px dashed black;"/>				
Groep	7	5	40	33
A + B	3	4	42	56
15 - 25 ha	10	8	217	157
25 - 35 ha	11	8	335	245
35 - 45 ha	33	21	1 335	839
45 - 60 ha	33	25	1 680	1 310
≥ 60 ha	21	31	1 709	2 851
Totaal	118	102	5 358	5 491

§ 3. De wijzigingen in het aantal bedrijven en in de bedrijfsgroottestructuur in de periode 1960 tot 1970

Uit vergelijking van de resultaten van de CBS-tellingen in enkele jaren kan men een indruk krijgen in welke richting zich de bedrijfsgroottestructuur ontwikkelt. Het is echter niet mogelijk om uit deze tellingsresultaten vast te stellen hoeveel en welke bedrijven eventueel zijn opgeheven of soms ook nieuw ontstaan. Evenmin kan men de invloed van de grootteveranderingen hieruit afleiden. De vraag hoeveel en welke bedrijven aan een verschuivingsproces hebben deelgenomen en in welke mate er verschuivingen optreden is vooral in het kader van een ruilverkaveling uitermate belangrijk en hierover worden ter plaatse informatie ingewonnen. In het volgende zal hieraan aandacht worden besteed voor zover de globale verzameling van het basismateriaal dit toelaat.

Tabel 5. Bedrijfsmutaties van de A- en B-bedrijven in de periode 1960-1970

Gr.kl. in ha; 1960	Aant.bedr. 1960	Opgeheven bedr.	Nieuwe bedr.	Overgenomen bedr.3)	Aantal bedr. 1970
1/15	10	3	2 ²⁾	2	9
15/35	21	5		7	16
35/45	33	7 ¹⁾	2	8	21
45/60	33	7	1	15	25
≥ 60	21	2	2	9	31
Totaal	118	24 ¹⁾	7 ²⁾	41	102
Cult.gr.	5 358	934	357	2 023	5 491
Gem.bedr.gr.	45	39	51	49	54

1) Incl. 2 bedrijven naar de C/D groep.

2) Incl. 2 bedrijven uit de C/D groep.

3) Excl. 3 bedrijven die na overname later werden opgeheven.

In deze periode verdwenen er 24 bedrijven uit de A- en B-groep. Hiervan werden er 22 geheel opgeheven, terwijl in twee gevallen nog D-bedrijfjes overbleven. In tegenstelling met wat elders in ons land vaak geconstateerd wordt, zijn de opgeheven bedrijven hier niet veel kleiner dan de normale bedrijven; gemiddeld bijna 40 ha.

Tegenover deze opheffing staat de vermeerdering met 7 nieuwe bedrijven. Twee bedrijfjes bestonden voordien als C-bedrijf, maar door vergroting en intensivering werden dit A- en B-bedrijven. Vier bedrijven ontstonden door splitsing waarbij moet worden opgemerkt, dat in drie gevallen de oorspronkelijke exploitant zelf twee grote bedrijven exploiteerde en hiervan één afstond. In een ander geval was er sprake van een tijdelijke afsplitsing van een zeer groot bedrijf, waarmee enkele

jaren later weer samenvoeging plaatshad. Ten slotte kwam er een nieuw bedrijf meer in het gebied door verhuizing van de exploitant. Duidelijk blijkt uit deze gegevens, dat het nieuw ontstaan van bedrijven in dit gebied niet leidt tot een versnippering van het gebruik van de cultuurgrond.

Tabel 6. De individuele wijzigingen van de bedrijven in de A/B groep

Bedr.gr. 1960	Bedr. naar bedr.gr. in 1970								Aant. 1960
	0 ²⁾	< 15	15/25	25/35	35/45	45/60	60/80	≥ 80	
0 ¹⁾		2	1		2	1		2	8
< 15	3	6	1						10
15/25	3		6		1				10
25/35	2	1		5	2		1		11
35/45	7			3	14	4	2	3	33
45/60	7				2	17	3	4	33
60/80	1					3	5	2	11
≥ 80	1						1	8	10
Aant. '70	24	9	8	8	21	25	12	19	118
									102

1) D.w.z. sinds 1960 erbij gekomen.

2) D.w.z. sinds 1960 uit de A/B groep verdwenen.

Van de 94 bedrijven die in beide jaren aanwezig waren als A/B bedrijf, zijn er 61 in dezelfde grootteklasse gebleven, 10 bedrijven vallen in 1970 in een lagere grootteklasse, terwijl 23 bedrijven in een hogere grootteklasse zijn geplaatst. De meeste verschuivingen hebben betrekking op een ernaastliggende grootteklasse, waaruit men de indruk krijgt, dat ook hier de structuurveranderingen over het algemeen nog een vrij geleidelijk verloop hebben.

In de hogere grootteklassen echter zijn de veranderingen toch uitermate belangrijk. Dit begint reeds met de bedrijven die oorspronkelijk in de grootteklasse van 35 - 45 ha waren geplaatst. Hiervan werden niet minder dan 7 opgeheven, terwijl er 9 naar een hogere klasse verschoven. Hetzelfde beeld laat de grootteklasse 45 tot 60 ha zien, waarvan slechts de helft in dezelfde klasse bleef.

De sterke aantalswijzigingen in deze grootteklassen in een periode van tien jaar, accentueren de bedrijfsgroottestructuurwijzigingen die hier plaatshebben. De middelgrote akkerbouwbedrijven zoals deze hier vanouds voorkwamen in de grootteklassen van 35 tot 60 ha zijn kennelijk genoodzaakt tot aanpassing naar een hogere bedrijfsgrootte. Indien men dan ook het tempo van wijzigingen binnen de periode 1960-1970 nagaat, valt het op dat zich in de laatste jaren meer wijzigingen hebben voorgedaan. Uit de analyse krijgt men de indruk dat hier duidelijk sprake is van een versnellings-tendentie die zich waarschijnlijk ook in de toekomst zal voortzetten.

De verkleiningen zijn zowel wat aantal, als ook wat oppervlakte be-

treft, van veel geringere omvang geweest dan de vergrotingen, behoudens een enkele uitzondering, waarbij een groot bedrijf dat in feite uit twee bedrijven was samengesteld werd gesplitst. De andere verkleiningen zijn wat omvang betreft te vergelijken met de vergrotingen die niet het gevolg van samenvoeging waren. Het een en ander wordt nogmaals geïllustreerd in de volgende tabel, waarin niet de verschuivingen naar grootteklasse zijn opgenomen, maar de oppervlakteveranderingen in ha.

Tabel 7. Veranderingen in de bedrijfsgrootte in de periode 1960-1970 van de in beide jaren aanwezige bedrijven 1)

Gr.kl. in 1960	Aant. bedr.	Aantal vergrote bedrijven					Aantal verkleinde bedrijven				
		toeneming in ha					afnemning in ha				
		3/5	5/10	10/15	≥ 15	tot.	3/5	5/10	10/15	≥ 15	tot.
< 15	7	1	1	1		3		2			2
15-35	16	1	1		2	4	2		1		3
35-45	26		2	1	6	9	2	2			4
45-60	26		2		7	9			1	1	2
≥ 60	19		2	1	5	8		2	2	1	5
Totaal	94	2	8	3	20	33	4	6	4	2	16

1) Wijzigingen beneden 3 ha zijn buiten beschouwing gelaten.

Ten einde wijzigingen die het gevolg zijn van minder nauwkeurige opgave van de bedrijfsgrootte uit te sluiten, zijn in de tabel veranderingen die kleiner zijn dan 3 ha niet opgenomen. De positieve ontwikkeling van de bedrijfsgrootte blijkt wederom duidelijk. Er zijn tweemaal zoveel vergrotingen als verkleiningen, terwijl bovendien de vergrotingen wat oppervlakte betreft van ingrijpender aard zijn. De talrijke vergrotingen met een oppervlakte van meer dan 15 ha houden meestal direct verband met het opheffen van een ander bedrijf. In de meeste gevallen zijn dit algehele samenvoegingen, in enkele gevallen overnemingen van een gedeelte van de grond. Vooral in de grootteklassen boven de 35 ha is het aantal bedrijven dat hiervan gebruik heeft gemaakt groot.

Het grondverkeer waaronder meestal verstaan wordt de oppervlakteveranderingen die enerzijds het gevolg zijn van bedrijfsopheffing en bedrijfsverkleining, anderzijds van bedrijfsstichting en bedrijfsvergroting was in de periode van 1960-1970 als volgt.

Tabel 8. Vrijgekomen en aangewende cultuurgrond in de periode 1960-1970

Opp. cultuurgrond in 1960 in ha		5 472
Vrijkomende grond t.g.v. bedrijfsopheffing	911	
" " " bedrijfsverkleining	237	
" " " diverse redenen	73	- 1 221
Saldo		4 251
Aangewende grond t.g.v. bedrijfsstichting	347	
" " " bedrijfsvergroting	946	
" " " diverse redenen	13	+ 1 306
Opp. cultuurgrond in 1970 in ha		5 557

In deze periode van tien jaar was ruim 20 procent van de cultuurgrond betrokken bij het grondverkeer. De vrijkomende grond kwam hoofdzakelijk beschikbaar door het opheffen van bedrijven en in geringe mate door bedrijfsverkleining. De vrijkomende grond werd voornamelijk aangewend voor bedrijfsvergroting en in beperkte mate voor bedrijfsstichting. Tot op zekere hoogte kan men de cultuurgrond van de bedrijven die in deze periode werden overgenomen ook als vrijkomende grond beschouwen, hoewel hiervoor uiteraard min of meer een directe bestemming aanwezig was of werd gevonden. De oppervlakte van de bedrijven die werden overgedragen was in totaal zelfs ruim 2 000 ha. Dit betekent, dat in tien jaar tijds de exploitatie van ongeveer de helft van de totale cultuurgrond in andere handen is overgegaan.

Het zou te verwachten zijn, dat bedrijfsgrootte wijzigingen op de overgedragen bedrijven veel meer zouden voorkomen dan op de bedrijven waar geen wisseling van bedrijfshoofd heeft plaatsgehad. Uit nadere analyse blijkt echter, dat laatstgenoemde bedrijven in bijna even sterke mate aan grootteverandering onderhevig zijn geweest.

§ 4. Bedrijfsbeëindiging, het opheffen van bedrijven en de bedrijfsopvolging

Uit tabel 5 bleek, dat van de A-B-bedrijven die in 1960 en 1970 aanwezig waren 41 bedrijven waren overgenomen. In feite is het aantal overnemingen nog groter geweest, nl. 48. Dit hoger aantal wordt veroorzaakt doordat in de eerste plaats drie bedrijven na overdracht werden opgeheven. In de tweede plaats werden naast deze eenmalige overdrachten nog twee bedrijven twee keer overgedragen en één bedrijf zelfs drie keer. Deze herhaalde overdrachten in deze korte periode waren hoofdzakelijk het gevolg van familieoverdrachten, waarbij o.a. de tijdelijke exploitatie door een weduwe een rol speelde.

Tabel 9. Enkele gegevens over de overdrachten van A- en B-bedrijven 1).

	Overdrachten aan :			totaal
	(sch)zoon	fam.	vreemden	
Aantal overdrachten	20	6	20	46
Opp. cultuurgrond vóór overdracht	1 161	293	763	2 217
Gem. bedr. grootte vóór overdracht	58	49	38	48
Gem. bedr. grootte in 1970	60	68	60	61
Beëindigingsleeftijd, gemiddeld	63	60	53	58
Aanvaardingsleeftijd, gemiddeld	30	56	40	38

1) Excl. 2 maatschapsvormingen.

De bedrijven die overgedragen werden verschillen wat bedrijfsgrootte betreft niet van de andere bedrijven. Wel is het opvallend dat de bedrijven die aan een zoon of schoonzoon werden overgedragen over het algemeen belangrijk groter waren dan die welke door vreemden werden overgenomen. Uit de bedrijfsgroottevergelijking na de overneming blijkt overigens dat deze vreemden zo spoedig mogelijk trachten hun bedrijf te vergroten en hierin spoedig slagen.

Het afwijkend opvolgingspatroon in dit gebied, gekenmerkt door opheffing en veel overneming door vreemden, blijkt ook uit de beëindigingsleeftijd en de leeftijd waarop de bedrijven werden aanvaard. Bij overdracht aan zoons is dit vrij normaal maar bij overdracht aan vreemden is de beëindigingsleeftijd zeer laag en de aanvaardingsleeftijd zeer hoog. Deze lage beëindigingsleeftijd blijkt veroorzaakt te worden door beroepsverandering en bedrijfsverandering. De hoge aanvaardingsleeftijd doordat vele opvolgers voordien reeds zelfstandig boer waren.

Tabel 10. Redenen van bedrijfsbeëindiging

Redenen van beëindiging	Overdracht aan 1)				Opheffingen
	(sch)zoon	fam.	vreemden	totaal	
Rusten/ouderdom	15	-	11	26	12
Overlijden	4	4	-	8	2
Beroepsverandering	-	-	4	4	5
Bedrijfsverandering	1	1	5	7	2
Diversen en onbek.	1	2	-	3	1
Alle redenen	21	7	20	48	22

1) Inclusief 2 maatschapsvormingen.

Bij overdracht aan vreemden is slechts in de helft van de gevallen sprake van een normale beëindiging. In vier gevallen werd een ander beroep aanvaard nadat het bedrijf was overgedragen. In vijf gevallen werd een ander bedrijf in exploitatie genomen, welke bedrijven in vier

gevallen buiten het gebied gelegen waren. Ook bij bedrijfsopheffing blijkt beroepsverandering en bedrijfsverandering een rol te spelen.

Een interessante groep vormen de 22 vreemden, die in de periode 1960-1970 hier een bedrijf overnamen. Ruim een derdedeel hiervan was afkomstig uit de streek, een derdedeel uit andere delen van de provincie, terwijl de rest uit de zuidelijke provincies kwam of uit Duitsland. Ongeveer de helft van deze opvolgers was voordien ook reeds zelfstandig boer en kwam in hoofdzaak naar hier omdat men elders zijn bedrijf moest verlaten en men hier een groter bedrijf kon gaan exploiteren. De andere opvolgers werkten voorheen meestal op het ouderlijk bedrijf maar hadden geen opvolgingsmogelijkheden op dat bedrijf en vertrokken daarom naar hier.

Van de toekomstige bedrijfsopvolging is getracht een indruk te verkrijgen door na te gaan of de bedrijfshoofden boven de 50 jaar thans reeds een opvolger hebben. Gezien de lage abdicatieleeftijd in dit gebied mogen we aannemen, dat deze bedrijfshoofden gemiddeld reeds binnen een periode van tien jaren op zullen houden met de bedrijfsexploitatie.

Tabel 11. De toekomstige bedrijfsopvolging

	Aantal bedr. 1970	Bedrijfshoofden \geq 50 jaar			
		totaal	met opvolger	zonder opvolger 1) bedrijf cult.grond	
< 15	9	3	0	3	27
15 - 25	8	2	1	1	20
25 - 35	8	7	2	5	155
35 - 45	21	14	4	10	403
45 - 60	25	10	3	7	358
\geq 60	31	12	8	4	371
Totaal	102	48	18	30	1 335

1) Inclusief onbekend.

"Uit de leeftijdsopbouw kan afgeleid worden, dat ongeveer de helft van het aantal bedrijven binnen korte tijd zal vrijkomen, hetzij door beroepsverandering, hetzij door beroepsbeëindiging. Evenals in de afgelopen jaren een zeer groot aantal, namelijk gemiddeld vijf procent per jaar, berekend over een tienjarige periode. Of deze bedrijven in de A + B - beroepsgroep worden voortgezet hangt af van de opvolgingssituatie.

Het aantal bedrijfshoofden met een opvolger, vrijwel uitsluitend gevormd door een zoon, lijkt vrij hoog indien men bedenkt, dat in de afgelopen jaren slechts 30 procent van de vrijkomende bedrijven door een opvolgende zoon werd overgenomen. Indien men echter rekening houdt met het verschil in abdicatieleeftijd van de bedrijfshoofden die wel, resp. niet door een zoon zijn opgevolgd in de afgelopen jaren, en met het feit dat nog een aantal zoons voortijdig uit het beroep zal stappen, dan is te verwachten dat ook in de komende jaren het percentage van 38 procent zoals dit uit tabel 11 afgeleid kan worden eveneens daalt tot ongeveer een derde deel.

Moeilijker te bepalen is het overnemen van bedrijven door vreemden. In het verleden vond dit in gelijke mate plaats als door opvolgers uit eigen kring. Wanneer men deze lijn ook voor de toekomst doortrekt dan kan een globale schatting worden gemaakt van het aantal vrijkomende bedrijven en de daarbij betrokken oppervlakte cultuurgrond en de bestemming daarvan.

Tabel 12. Vrijkomende bedrijven en cultuurgrond en bestemming in de komende tien jaren

	Aant. bedrijven	Opp. in ha	Gem. bedr. grootte
Vrijkomend	48	2 400	50
Overneming door zoons	16	960	60
Overneming door vreemden	16	800	50
Opheffingen	16	640	40

De gemiddelde bedrijfsgrootte, die in de periode van 1960 tot 1970 steeg van 45 tot 54 ha, zal dan stijgen tot 60 à 65 ha. Vooral in de grootteklassen beneden de 45 ha zal wederom de afnemning van het aantal bedrijven vrij sterk zijn. Een ontwikkeling in deze richting loopt parallel met de animo die zoons voor bedrijfsopvolging tonen, terwijl ook de overneming door vreemden van de kleinere bedrijven zeer beperkt zal blijven. De bedrijfsgroottestructuur die tien jaren geleden geaccentueerd werd door de grootteklassen van 35 tot 60 ha zal de komende tien jaren in de grootteklassen 60-80 ha en hoger steeds sterker vertegenwoordigd worden.

Een belangrijk gegeven dat van invloed kan zijn bij eventuele bedrijfsvergroting is de juridische gebruiksvorm. In de regel wordt hier het bedrijf in eigendom geëxploiteerd. Slechts 17% van de cultuurgrond is gepacht van vreemden, 21% gepacht van ouders en 62% is in eigendom van de ondernemer.

Van de bedrijven die de afgelopen tien jaren door zoons werden overgenomen is ongeveer de helft reeds eigendom van de zoon, terwijl, behoudens enkele zuivere pachtbedrijven, de rest gepacht is van ouders. De bedrijven die in deze periode door vreemden werden overgenomen zijn hoofdzakelijk aangekocht en slechts in enkele gevallen pachtbedrijven. Het grondverkeer vindt hier hoofdzakelijk plaats door koop en verkoop.

HOOFDSTUK III

BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Het Oldambtster bedrijf

Dit akkerbouwgebied werd vanouds gekenmerkt door grote welvarende akkerbouwbedrijven, waar de graanteelt de voornaamste produktierichting was. Hiernaast namen peulvruchten en handelsgewassen en de zaadteelt een vaste plaats in. De hakvruchtenverbouw bleef in verband met de veelal te zware kleigrond beperkt tot een geringe oppervlakte suikerbieten. Het gedeeltelijk wegvallen van het oorspronkelijk grote assortiment van akkerbouwgewassen in de laatste decennia, leidde noodgedwongen tot een toeneming van de graanteelt. De veehouderij genoot hier onvoldoende bekendheid en belangstelling om in deze richting een oplossing te zoeken. Tot rond de vijftiger jaren konden de bedrijven hier nog vrij goed meekomen met deze eenzijdige graanverbouw. Langzamerhand deden echter de nadelige gevolgen zich gevoelen, met name achterblijvende stofopbrengsten en een verslechtering van de structuur en vruchtbaarheid van de grond. De ongunstiger wordende verhouding tussen kosten en opbrengsten had steeds slechtere bedrijfsresultaten ten gevolge, waardoor vele bedrijven zich de laatste jaren niet of nauwelijks konden handhaven en er onvoldoende aandacht werd besteed aan het onderhoud van de grond.

De rentabiliteit van de bedrijven is in feite reeds sinds langere tijd onvoldoende, maar continuïteit van de bedrijven kwam in vele gevallen nog niet in gevaar, omdat de bedrijven hoofdzakelijk in handen waren van kapitaalkrachtige boeren. Men bereikte toch nog een voldoende gezinsinkomen dank zij het eigen vermogen. Noodzakelijke hogere bedrijfsinvesteringen die niet meer gecompenseerd worden door kostenverlaging die men oorspronkelijk veelal bereikte door besparing aan loonarbeidskrachten, kunnen thans door velen niet worden opgebracht. Men neemt geen verdere risico's, ziet af van verdere exploitatie en maakt het bedrijf ten gelde omdat men het vermogen niet verder wil zien slinken. Boeren die er relatief gezien iets gunstiger voorstaan of meer risico durven nemen en nieuwe gegadigden van elders, zien hierdoor kans om het bedrijf of een deel van de grond over te nemen. Deze kansen zijn voor hen aanwezig ten gevolge van een betere financiële grondslag, jongere ondernemerskracht en soms ook een verbreding van de bestaansbasis door vergroting van het bedrijf.

Deze korte schets kan een achtergrond vormen, waartegen enkele recente bedrijfsstructurele aspecten kunnen worden geprojecteerd.

§ 2. Het gebruik van de cultuurgrond in het Nieuw-Oldambt

In tabel 13 is allereerst een overzicht gegeven van het gebruik van de cultuurgrond sinds 1950 in het landbouwgebied Nieuw Oldambt.

Tabel 13. De ontwikkeling van het gebruik van de cultuurgrond in Nieuw-Oldambt

	1950		1960		1964		1968		1970	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Opp. cult.grond	14482	100	14486	100	14460	100	14343	100	14307	100
Opp. akkerb.gew.	13144	91	12915	89	12041	83	12069	84	12158	85
Opp. "tuinb.gew."	157	1	381	3	1009	7	706	5	506	3
Opp. bl.grasland	1075	7	1035	7	1094	8	1225	9	1252	9
Opp. tijd "	106	1	155	1	316	2	343	2	391	3
Opp. granen	6844	51	9115	68	8513	65	8101	64	8225	65
Opp. peulvr.	1817	14	1027	8	466	4	179	1	162	1
Opp. landb.z.	587	4	885	7	572	4	371	3	382	3
Opp. handels- gewassen	2408	18	651	5	1300	10	1533	12	1241	10
Opp. aardapp.	406	3	353	3	314	2	524	4	635	5
Opp. bieten	594	5	388	3	214	2	530	4	605	5
Opp. groenvoe- dergewassen	470	4	482	4	583	4	697	5	641	5
Opp. braakland	18	0	14	0	79	1	134	1	267	2
Opp. "tuinb.gew."	157	1	381	3	1009	8	706	6	506	4

De oppervlakte grasland nam sinds 1960 met enkele procenten toe, hoofdzakelijk door uitbreiding van de oppervlakte tijdelijk grasland. De "tuinbouwgewassen" die hier geteeld worden nemen in feite vrijwel eenzelfde plaats in het bouwplan in als de akkerbouwgewassen. Oorspronkelijk was deze teelt hoofdzakelijk beperkt tot de verbouw van groentezaden o.a. spinaziezaad. In de afgelopen tien jaren zien we een aanmerkelijke toeneming, voornamelijk als gevolg van het telen van groene erwten voor de conservenindustrie. Tot op zekere hoogte is dit een compensatie in het bouwplan voor de vermindering van de oorspronkelijke oppervlakte peulvruchten, welke ongeveer voor twee derdedeel uit erwten en voor een derdedeel uit veldbonen van de zaadwinning bestond en welke grotendeels is verdwenen.

Omstreeks 1960 was de graanverbouw gestegen tot ruim twee derdedeel van de oppervlakte bouwland. Aangezien de tarweteelt ongeveer de helft van deze graanteelt inneemt, was de toch al beperkte vruchtwisseling minimaal geworden en vormde de tarwe een zeer grote belasting voor het bouwplan.

Van de landbouwzaden werd tot 1960 ongeveer drie vierde deel ingenomen door de teelt van suikerbietenzaad. De afnemende behoefte hier-

aan heeft de oppervlakte sterk doen dalen, zodat thans de vrijwel constant blijvende oppervlakte graszaad even groot is als de teelt van bietenzaad. Bij de handelsgewassen neemt karwijzaad een belangrijke, vrij constante plaats in. Koolzaad was na 1950 vrijwel geheel uit het bouwplan verdwenen, maar is de laatste jaren weer sterk toegenomen.

De geringe hakvruchtenverbouw gevormd door een even grote oppervlakte suikerbieten als fabrieksaardappelen geeft de laatste jaren weer een geringe toeneming te zien. De bescheiden plaats in het bouwplan blijft echter bepaald door de slechte natuurlijke omstandigheden van grondsoort en soms ook verkaveling. De groenvoedergewassen ten slotte zijn de laatste jaren belangrijk toegenomen. Opvallend hierbij is dat de klavers langzamerhand geheel vervangen zijn door de luzerne. Dit is mede een gevolg van het geheel verdwijnen van paarden en de opkomst van de luzernedroging.

§ 3. Grondgebruik en bedrijfstype in het ruilverkavelingsgebied

In het ruilverkavelingsblok is het gebruik van de cultuurgrond ongeveer hetzelfde als in het betreffende landbouwgebied. De verzamelde inventarisatiegegevens laten enkele verschillen zien tussen de afzonderlijke deelgebieden en ook tussen de bedrijven van verschillende grootte.

Tabel 14. Het cultuurgrondgebruik in procenten weergegeven per grootteklasse en deelgebied

	Grasland		Akkerbouwgewassen		Tuinbouwgewassen	
	1960	1970	1960	1970	1960	1970
1 - 15 ha	39	64	61	36	-	-
15 - 25 ha	11	37	87	63	2	-
≥ 25 ha	7	11	91	87	2	2
Totaal	8	12	90	86	2	2
Beerta	9	18	90	81	1	1
Finsterwolde	10	8	88	90	2	2
Nieuw Beerta	4	10	92	87	4	3

Op de kleinere bedrijven is de oppervlakte grasland relatief van meer betekenis dan op de grote bedrijven. Ook het bouwplan wijkt iets af. Weliswaar is de oppervlakte granen vrijwel even hoog, maar hiernaast worden meer bieten en aardappelen geteeld in plaats van de handelsgewassen en de zaadteelt.

In de periode 1960-1970 is een geringe verschuiving naar het grasland merkbaar. In feite betekent dit voor het hele gebied een vermeerdering met ruim 250 ha, hetgeen nog slechts van geringe invloed is op het bedrijfstype. Desondanks zullen we hier nader op ingaan, vooral omdat de laatste jaren meermalen de aandacht gevestigd is op een mogelijke overgang naar het bedrijfstype veehouderij.

Tabel 15. Het aantal bedrijven met ten minste vijf melkkoeien naar het aantal koeien per bedrijf ingedeeld in 1960 en 1970

Gr.kl. in ha	Bedrijven met een aantal melkkoeien van :					
	5/10	10/15	15/20	20/30	≥ 30	≥ 5
	in 1960					
< 15	2	1	-	-	-	3
15 - 25	3	-	-	-	-	3
≥ 25	19	4	1	-	-	24
Totaal	24	5	1			30
	in 1970					
< 15	2	1	1	1	1	6
15 - 25	1	2	1	1	-	5
≥ 25	8	5	9	6	3	31
Totaal	11	8	11	8	4	42

In 1960 waren er vooral onder de bedrijven beneden de 25 ha een aantal dat een gedeelte van de cultuurgrond gebruikte voor de melkveehouderij. Het aantal melkkoeien was in de meeste gevallen beperkt. In 1970 zien we dat deze kleine bedrijven hun oppervlakte grasland hebben uitgebreid en de veestapel belangrijk vergroot. Hiernaast zien we dat incidenteel een aantal bedrijven boven de 25 ha een belangrijke oppervlakte grasland heeft ingezaaid en de melkveehouderij tot een volwaardig bedrijfsonderdeel heeft gemaakt. Het is interessant om na te gaan welke bedrijven hier tot de melkveehouderij zijn overgegaan.

Uit tabel 16 (zie blz. 25) blijkt, dat op de bedrijven waar in 1970 een ander bedrijfshoofd is gekomen een sterkere ontwikkeling van de melkveehouderij heeft plaatsgehad. In enkele gevallen was dit duidelijk het gevolg van de import van enkele boerenzoons en boeren van elders, die de veehouderij meebrachten.

Hoewel het totaal aantal bedrijven met melkvee is afgenomen doordat de allerkleinste veestapels zijn verdwenen, kan men stellen dat in 1960 de melkveehouderij over het algemeen van zeer geringe betekenis was, terwijl er in 1970 enkele tientallen bedrijven zijn waar deze bedrijfstak een belangrijk onderdeel vormt. Hiernaast zijn er ook bedrijven die wat mestvee hebben. In sommige gevallen wordt deze naast de melkveestapel gehouden, in andere gevallen ontbreekt deze en heeft men alleen mestvee. De grootte van het aantal stuks mestvee berust meestal op enkele

ha grasland of kunstwei die men heeft en blijft in de regel beperkt tot een tiental stuks.

Tabel 16. De ontwikkeling van de melkveestapel in verband met de bedrijfsmutaties

Aantal melkkoeien per bedrijf	Bedr. met zelfde bedrijfshoofd		Overgedragen bedrijven		Opgeheven resp. nieuwe bedr.		Alle bedrijven	
	1960	1970	1960	1970	1960	1970	1960	1970
0	14	26	15	17	8	2	37	45
1 - 4	29	10	13	5	9	-	51	15
5 - 9	8	5	11	6	5	-	24	11
10 - 14	3	4	2	4	-	-	5	8
15 - 19	1	6	-	3	-	2	1	11
20 - 29	-	2	-	5	-	1	-	8
≥ 30	-	1	-	3	-	-	-	4
Totaal	55	54	41	43	22	5	118	102
Gem. 1)	4,2	10,4	4,6	15,7	3,8	18,7	4,2	13,3

1) Gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf op de bedrijven met melkkoeien.

§ 4. De arbeidsbezetting

In de periode 1960-1970 is het aantal mannelijke vaste arbeidskrachten op de landbouwbedrijven in het ruilverkavelingsgebied aanmerkelijk gedaald.

Tabel 17. De ontwikkeling van het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten

Gr.kl. in ha	Aant.vaste mnl arb.kr.		Vastearb.kr. per bedr.		Ha per vaste arb.kr.		1970 Aantal sbe	
	1960	1970	1960	1970	1960	1970	per bedr.	per arb.kr.
1-10	7	5	1,0	1,0	5,6	6,6	38	38
10-15	4	5	1,3	1,2	10,5	11,2	62	49
15-25	14	10	1,4	1,3	15,5	15,7	77	61
25-35	24	15	2,2	1,9	14,0	16,3	120	64
35-45	88	41	2,7	2,0	15,2	20,5	149	76
45-60	97	58	2,9	2,3	17,3	22,6	193	83
≥60	81	100	3,9	3,2	21,1	28,5	374	116
Totaal	315	234	2,7	2,3	17,0	23,5	211	92
Fw.	72	57	2,3	2,3	19,4	23,2	208	91
Beerta	110	84	2,6	2,3	16,7	21,5	199	85
N.R.	133	93	3,0	2,3	16,0	25,4	224	89

Als oorzaak van deze daling kan men wijzen op tweeërlei factoren. In de eerste plaats verminderde de arbeidsbezetting per bedrijf, terwijl in de tweede plaats de bedrijfsgroottestructuur gunstiger werd. Hierdoor steeg de gemiddelde oppervlakte per vaste arbeidskracht van 17 tot 24 ha.

Wat het belangrijkste arbeidsbezettingstype betreft kan men globaal zeggen dat het accent van het twee- à driemansbedrijf meer is verlegd naar het tweemansbedrijf. Gezien het extensieve bouwplan is de arbeidsbezetting nog vrij hoog te noemen en er is betrekkelijk weinig verschil in het aantal ha per vaste arbeidskracht op de bedrijven van 35 tot 60 ha. Blijkbaar wordt een iets gunstiger verhouding pas bereikt indien de bedrijfs-grootte boven de 60 ha stijgt. De oorzaak hiervan ligt hoofdzakelijk in het feit, dat de minimale arbeidsbezetting hier niet daalt beneden twee man. Het tweemansbedrijf fluctueert derhalve van 25 tot 60 ha. Het streven naar bedrijfsvergroting is dan ook in de eerste plaats een gevolg van het onvoldoende benutten van de aanwezige arbeidskracht en de hierdoor veroorzaakte relatief hoge arbeidskosten.

Tabel 18. Het aantal bedrijven naar grootte van de vaste kern

	Gr.kl. in ha	Bedrijven met een vaste kern van						Aantal bedr.	Ha per arb.kr.
		1	2	3	4	5	6		
1970	1 - 10	5	-	-	-	-	-	5	6,6
	10 - 15	3	1	-	-	-	-	4	11,2
	15 - 25	6	2	-	-	-	-	8	15,7
	25 - 35	1	7	-	-	-	-	8	16,3
	35 - 40	1	9	-	-	-	-	10	19,9
	40 - 45	1	9	1	-	-	-	11	20,9
	45 - 50	-	5	2	1	-	-	8	19,5
	50 - 60	2	9	6	-	-	-	17	24,2
	60 - 80	-	5	6	1	-	-	12	25,8
	≥ 80	-	2	9	3	5	-	19	29,8
1970	Totaal	19	49	24	5	5	-	102	23,5
1960	Totaal	23	35	32	16	9	3	118	17,0

Indien men de bedrijven in de verschillende grootteklassen indeelt naar de grootte van de vaste kern dan blijkt dat alleen beneden de 25 ha het eenmansbedrijf sterk overweegt. De bedrijven van 25 tot 60 ha zijn meestal tweemansbedrijven. Van 60 tot 80 ha treft men het driemansbedrijf het vaakst aan, terwijl ook de grotere bedrijven vaak een arbeidsbezetting hebben van drie man. De oppervlakte per vaste arbeidskracht stijgt iets naar gelang de bedrijfs-grootte toeneemt. Deze geringe stijging veroorzaakt echter niet, dat de meermansbedrijven gemiddeld een hogere oppervlakte per man hebben dan de eenmansbedrijven, zoals blijkt uit tabel 19.

belangrijk

Tabel 19. Het aantal bedrijven in 1970 ingedeeld naar de grootte van de vaste kern en de gemiddelde bedrijfsoppervlakte

Type	Aantal bedrijven	Bedrijfs-oppervlakte	Oppervlakte per man	Gem. leeftijd bedrijfshoofd
1 man	19	21,4	21,4	45
2 "	49	46,4	23,2	48
3 "	24	72,2	24,1	46
4 "	5	100,3	25,1	51
≥5 "	5	115,1	23,1	49
Alle	102	53,8	23,5	47

Onder de middelgrote en grootste bedrijven zijn er een aantal die een relatief hoge arbeidsbezetting hebben. Men mag derhalve niet concluderen dat de meermansbedrijven zonder meer efficiënter werken dan de eenmansbedrijven in dit gebied. Als een der oorzaken van de hoge arbeidsintensiteit kan gewezen worden op de leeftijd van de bedrijfshoofden. Dit blijkt duidelijk uit de volgende leeftijdsanalyse.

Tabel 20. Leeftijd van de bedrijfshoofden en arbeidsbezetting

Leeftijds- klassen	Aantal bedrijven	Aantal arbeidskrachten		Cultuurgrond	
		totaal	per bedrijf	ha	ha per man
< 40	30	61	2,0	1 596	26,2
40 - 55	42	105	2,5	2 564	24,4
≥ 55	30	68	2,3	1 331	19,6
Totaal	102	234	2,3	5 491	23,5

De oudere bedrijfshoofden komen duidelijk tot een minder hoge arbeidsprestatie dan de jongere. Dit kan het gevolg zijn van een minder goede arbeidsorganisatie, maar ongetwijfeld wordt dit ook beïnvloed doordat ze zelf minder arbeid verrichten. Stelt men dat de arbeidsorganisatie van de bedrijven gelijk zou zijn, dan komt het er ongeveer op neer, dat hier een bedrijfshoofd ouder dan 55 jaar als arbeidskracht gemiddeld op de helft kan worden gesteld in vergelijking met een bedrijfshoofd beneden de 40 jaar.

§ 5. De bedrijfsuitkomsten van het akkerbouwbedrijf en de ontwikkelingsmogelijkheden

De afdeling BEO Landbouw van het LEI heeft een studie gemaakt van de aanpassingsmogelijkheden en economische perspectieven van het

Oldambtster akkerbouwbedrijf. 1)

De algemene richtlijn die uit het onderzoek naar voren kwam luidde als volgt. In de toekomst zal een rendabele exploitatie van het akkerbouwbedrijf mogelijk zijn bij een extensief bouwplan gecombineerd met een relatief lage arbeidsbezetting en doelmatig gebruik van werktuigen en machines. Een redelijke rentabiliteit, berekend op pachtbasis, kan worden bereikt indien een vaste arbeidskracht minstens 35 ha te bewerken heeft.

Laatstgenoemde norm ligt in verhouding tot de huidige situatie hoog. Het eenmansbedrijf is thans gemiddeld 21 ha, het tweemansbedrijf 46 ha en het driemansbedrijf slechts 72 ha. De opgestelde LEI-berekeningen bevestigen de moeilijkheden die het algemeen voorkomende bedrijfstype van 25 tot 60 ha, in de regel gevoerd als tweemansbedrijf, hier ondervindt. Ze kunnen als een verklaring voor de geconstateerde afnemering van het aantal bedrijven in de middengrootteklassen worden beschouwd.

De bedrijfsgroottestructuur van de akkerbouwbedrijven zou zich in de toekomst volgens verschillende lijnen kunnen ontwikkelen. Bij een bedrijfsoppervlakte beneden de 35 ha zouden de akkerbouwbedrijven slechts als eenmansbedrijf kunnen worden gevoerd. Dit stelt echter hoge eisen aan de ondernemer, die in sterke mate een beroep zal moeten doen op loonwerkers of onderlinge samenwerking. Bij een iets grotere bedrijfsoppervlakte is het derhalve gewenst om een oplossing te bereiken door vergroting tot een tweemansbedrijf van redelijke omvang uit het oogpunt van rentabiliteit.

De invloed van de bedrijfsgrootte blijkt uit de volgende tabel.

Tabel 21. De rentabiliteit van het tweemansakkerbouwbedrijf op pachtbasis berekend *)

Bedrijfs- oppervlakte	Arbeidsinkomen		Bewerkingskosten per eenh. voor:		
	totaal	v.d. boer	arbeid	werktuigen	derden
40	16 920	2 920	636	412	94
50	24 086	10 086	509	359	94
60	31 972	17 972	424	311	94
70	38 430	24 430	366	279	76

*) Prijspeil 1968.

1) J. Beumer, drs. J. de Veer, P.P. Wijk. LEI-studie no. 3.15. Akkerbouw en varkensmesterij op het Oldambtsterbedrijf. Okt. 1970. De uitgangspunten sluiten aan bij de huidige situatie en zijn dusdanig gekozen dat verwacht mag worden, dat deze op het grootste deel van de bedrijven zonder ingrijpende veranderingen, zoals b.v. ruilverkaveling, kunnen worden gerealiseerd.

De relatief hoge kosten van arbeid en werktuigen op de kleinere tweemansbedrijven hebben ten gevolge, dat het arbeidsinkomen op de bedrijven beneden de 60 ha zeer laag is. Een betere benutting van de arbeid en de capaciteit van de werktuigen leidt bij bedrijfsvergroting tot een stijging van het arbeidsinkomen per toegevoegde ha van ongeveer 700 gulden, waarbij de pacht als kosten reeds is ingecalculleerd. Voor eventuele areaalvergroting, bedrijfsaanpassing en bedrijfsverbetering komt derhalve per ha een bedrag van f 1 000,- beschikbaar. Een bedrag, dat voor een aantal bedrijven, uiteraard afhankelijk van de individuele situatie toch de mogelijkheden biedt om te overwegen door vergroting een betere bestaansbasis van het tweemansbedrijf te bereiken.

Aangezien er in het Oldambt tevens bedrijven voorkomen die reeds aanmerkelijk groter zijn dan 70 ha en er beneden deze oppervlaktegrens ook bedrijven zijn waarop drie arbeidskrachten werken, is er eveneens aandacht besteed aan viermansakkerbouwbedrijven, met als uitgangspunt een oppervlakte van 150 ha. Begrotingen werden opgesteld voor 125, 150, 175 en 200 ha. De uitkomsten laten zien, dat op deze vrijwel volledig zelfstandig geëxploiteerde bedrijven, bij eenzelfde oppervlakte per man van 35 ha, het arbeidsinkomen slechts weinig hoger zal liggen dan op een tweemansbedrijf dat, wat de oogst betreft, met een buurbedrijf samenwerkt. Als bezwaar van deze grote bedrijven wordt naar voren gebracht, dat de financiering moeilijk zal zijn, vooral indien hiervoor vermogen van buiten het bedrijf moet worden aangetrokken. Hoewel het rendement van het geïnvesteerd vermogen op de grote bedrijven aanmerkelijk hoger ligt dan op de kleinere bedrijven is dit in vergelijking met de huidige rentevoet niet of nauwelijks voldoende om een aanbod van risicodragend vermogen te verkrijgen. In het algemeen kan men stellen dat de verwachtingen voor het grote meermansakkerbouwbedrijf hier niet onverdeeld gunstig zijn, zodat voorzichtigheid in deze gewenst is. Een vergelijking van het arbeidsinkomen van het tweemans- en viermansbedrijf bij variërende bedrijfsgrootte is gegeven in tabel 22. (Zie blz. 30).

De stijging van het arbeidsinkomen naarmate de viermansbedrijven groter zijn lijkt erg aantrekkelijk. Het is echter opvallend, dat deze stijging per oppervlaktetoeneming steeds geringer wordt, terwijl de vermogensbehoefte wel constant toeneemt. Uitgegaan van 125 ha is aanvankelijk voor een stijging van het arbeidsinkomen met f 1 000,- een oppervlaktevergroting nodig van ruim 15 ha overeenkomende met een extra investering van 150 000 gulden. Van de laatste stijging in het arbeidsinkomen met f 10 000,- op het bedrijfsgroottetragect tot 200 ha is een oppervlaktevergroting nodig van 30 ha, waarvoor een extra investering noodzakelijk is van 300 000 gulden.

Een andere mogelijkheid om een meer lonende aanwending te krijgen van het vaak te ruime arbeidsaanbod op de akkerbouwbedrijven, zou gezocht kunnen worden in veredelingsproductie, met name door het houden van mestvarkens. Met het oog hierop werden in deze studie ook enkele begrotingen opgesteld. Als uitgangspunten werden gekozen een variërende bedrijfsoppervlakte, een variërende omvang van de varkensstapel en het meer of minder geïntegreerd zijn in het akkerbouwbedrijf uit het oogpunt van voederwinning.

Tabel 22. Het berekende arbeidsinkomen op pachtbasis voor tweemans- en viermansakkerbouwbedrijven

Bedrijfs- grootte	Ha per man	Arbeidsinkomen			
		totaal	van de boer tweemansbedrijven	per man	per ha
40	20	16 920	2 920	8 460	423
50	25	24 086	10 086	12 043	482
60	30	31 972	17 972	15 986	533
70	35	38 430	24 430	19 215	549
viermansbedrijven					
125	31	71 885	29 085	17 971	575
150	38	87 212	45 212	21 803	581
175	44	99 299	57 299	24 825	567
200	50	107 319	65 317	26 829	537

In sommige gevallen bleek de varkenshouderij de mogelijkheid te bieden een tweemansopzet te handhaven en rendabel te maken, waar dit met uitsluitend akkerbouw niet mogelijk is. Vooral bij zelf malen en mengen van het voer zijn er aantrekkelijke perspectieven zoals geïllustreerd wordt in tabel 23.

Tabel 23. De verhoging van het arbeidsinkomen op het tweemansbedrijf door het houden van mestvarkens

Bedrijfs- grootte	Arbeidsinkomen van de boer				
	zonder varkens	bij aankoop mengvoer		bij zelf malen en mengen	
		aantal vark.	inkomen	aantal vark.	inkomen
40	2 900	1 009	8 817	1 090	22 368
50	10 086	610	13 266	950	23 197
60	17 972	212	18 536	773	24 748
70	24 430	-	-	628	26 227

Van de grotere bedrijven is de verhoging van het arbeidsinkomen geringer, hetgeen veroorzaakt wordt doordat de omvang beperkter moet blijven. Van de viermansbedrijven blijkt de varkensmesterij niet aantrekkelijk te zijn.

Uit de inventarisatiegegevens blijkt overigens dat de varkenshouderij ook op de kleine bedrijven niet wordt uitgeoefend. Het is duidelijk, dat de boeren nog eerder geneigd zijn de oplossing te zoeken in de melkveehouderijsector, die uit het oogpunt van arbeidsorganisatie zeker niet ongunstiger ligt dan de varkensmesterij. Tegenover het bezwaar van de eventuele noodzakelijke verkleining van de oppervlakte bouwland staat anderzijds het voordeel dat een beperkte oppervlakte tijdelijk grasland de vruchtwisseling van het bouwland ten goede komt. In hoeverre de melk-

veestapel het arbeidsinkomen op bepaalde bedrijven tot een aanvaardbare hoogte kan brengen, zijn door het LEI geen recente berekeningen gemaakt. Uit een oogpunt van moderne melkveehouderij is het uitoefenen van deze bedrijfstak als secundair bedrijfs onderdeel niet aanbevelenswaardig. Dit wil echter niet zeggen, dat op sommige bedrijven waar een te ruim arbeidsaanbod aanwezig is en waar beschikt kan worden over op eenvoudige wijze aan te passen gebruiksruimte een betrekkelijk kleine melkveestapel niet rendabel te maken zou zijn.

Min of meer als een voortzetting van vorengenoemde studie is door het LEI nog een nader onderzoek ingesteld naar de bedrijfseconomische mogelijkheden van grote akkerbouwbedrijven.¹⁾

Uit vergelijkingen van de resultaten van een zestal grote akkerbouwstudiebedrijven van gemiddeld 110 ha en een aantal LEI-bedrijven met een gemiddelde grootte van ruim 50 ha in het Oldambt is een inzicht gegeven van de samenhang tussen bedrijfsgrootte en bedrijfsuitkomsten. Vervolgens is met behulp van bedrijfsmodellen nagegaan wat de gunstigste bedrijfseconomische verhoudingen voor graanbedrijven zijn.

Rentabiliteitsberekeningen op pachtbasis laten zien, dat het arbeidsinkomen van de boer op de grote studiebedrijven in de onderzochte periode van zes jaren gemiddeld f 45 100,- was tegenover f 18 500,- op de LEI-bedrijven van gemiddeld 50 ha. Het hoger netto-overschot per ha (resp. 367 en 154 gld.) werd vrijwel geheel veroorzaakt door lagere bewerkingskosten, die zeer sterk samenhangen met het oppervlakteverschil. Vergelijking van het 110 ha-bedrijf met het 50 ha-bedrijf gaf aan, dat volledige samenwerking van twee bedrijven van 50 ha het arbeidsinkomen van ieder van de twee boeren met maximaal ca. f 8 000,- had kunnen verhogen.

Voor eigenaarsbedrijven blijkt de behoefte aan eigen vermogen zeer groot, nl. minimaal f 630 000,- op het grote bedrijf (51% van de totale vermogensbehoefte) en f 375 000,- op het bedrijf van 50 ha (73% van de totale vermogensbehoefte), terwijl het rendement resp. 4,7 en 2,4% bedraagt. De behoefte aan eigen kapitaal van het grootbedrijf is zo hoog, dat mede gezien het nog vrij lage rendement, dit als een onoverkomelijke hindernis is te beschouwen. Onder de gegeven prijsverhoudingen is het veelal niet mogelijk dat 50 ha-graanbedrijven op basis van individuele financiering zich ontwikkelen tot grote graanbedrijven. Door intensieve onderlinge samenwerking kan evenwel een groot deel van de economische voordelen van grote graanbedrijven worden bereikt.

Bij het opstellen van bedrijfsmodellen werden de exploitatie-eenheden opgebouwd uit oorspronkelijke bedrijven van 50 ha, terwijl de eenheden varieerden van 100 tot 400 ha. Bij het samenstellen werd verder rekening gehouden met variatie in verkaveling, bouwplan, mechanisatieniveau en arbeid. De resultaten van alle berekeningen zijn in het kort moeilijk weer te geven. Derhalve zal hier worden volstaan met het opnemen van

1) Ir. M. Draaisma en J. v.d. Ploeg. Economische mogelijkheden van grote graanbedrijven in de provincie Groningen. Concept-studie.

de laatste conclusie die als volgt luidt.

"De eindconclusie kan niet anders luiden dan dat de gunstigste bedrijfseconomische verhoudingen voor graanbedrijven reeds nu - en zeker in de naaste toekomst - zullen liggen bij oppervlakten die nog aanmerkelijk groter zijn dan het gemiddelde van de grote studiebedrijven (ca. 110 ha). Tevens kan wel worden gesteld dat het daarbij te verwachten directe rendement van het grond- en gebouwenkapitaal niet zodanig is dat een opzet op individuele basis tot de mogelijkheden zal behoren. De behoefte aan eigen vermogen is daarvoor te groot. Uit de studiemodellen komt echter ook naar voren dat het vormen van gunstige exploitatie-eenheden door combinatievorming van 50 ha bedrijven mogelijk blijft. 50 ha per man is daarbij het minimum om perspectief te houden met het minimum aan eigen vermogen van ruim f 200 000,- per 50 ha. De combinatie zal daarbij in hoge mate als één exploitatie-eenheid moeten opereren."

Wat betreft de realisatiemogelijkheden kan erop gewezen worden dat de laatste jaren de bereidheid tot samenwerking steeds groter wordt en meer ingang vindt.

Gezien de aanzet van de veehouderij in het Oldambt en de moeilijke positie van de kleine akkerbouwbedrijven is door het LEI tevens een studie verricht naar de alternatieve mogelijkheden van de rundveehouderij 1). De opzet van deze studie is geweest uitgangspunten te kiezen die op het grootste deel van de Oldambtster bedrijven gerealiseerd zouden kunnen worden. Er is uitgegaan van een oppervlaktetraject van 35 tot 60 ha, de huidige verkavelingssituatie en bestaande bedrijfsgebouwen, die op verschillende wijze werden aangepast aan de veehouderij. De kosten van grond en gebouwen werden berekend op eigendomsbasis. Enkele globale illustratieve conclusies, die uit dit rapport naar voren komen is dat een tweemansweidebedrijf van 40 ha met een aantal melkkoeien van 70 à 80 een arbeidsinkomen van de ondernemer op kan leveren van 20 à 25 000 gulden. Bij deze beperkte oppervlakte is de bedrijfsvoering gebaseerd op zomerstalvoeding, terwijl bij grotere oppervlakten weidegang geprefereerd wordt in verband met de beschikbare arbeid voor voederwinning. Een driemansbedrijf van 60 ha met een aantal melkkoeien van ongeveer 100 stuks blijkt een arbeidsinkomen van de ondernemer te kunnen geven van 30 000 gulden.

Vergelijking van tweemans- en driemansbedrijven met wat arbeidsbezetting betreft overeenkomende graanbedrijven laat zien, dat voor eigenaarsbedrijven de investeringen voor laatstgenoemde bedrijven ongeveer 1,5 x zo hoog liggen. Voornamelijk wordt dit veroorzaakt door het verschil in benodigde bedrijfsoppervlakte. Aangezien het rendement van de investeringen in beide bedrijfstypen weinig uiteenloopt en omstreeks 5 procent bedraagt, zal vooral op kleinere bedrijven waar het eigen vermogen beperkt is en men niet kan of wil overgaan tot samenwerking in de akkerbouw, het weidebedrijf een oplossing kunnen bieden.

1) J. Beumer. Economische mogelijkheden van een weidebedrijf in het Oldambt. Concept-publikatie.

Een belangrijke studie waar ten slotte nog naar kan worden verwezen is verricht door het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Rijksuniversiteit te Groningen 1).

In dit nog vertrouwelijk rapport is o.m. een taakstellende prognose opgenomen van de toekomstige werkgelegenheid in de landbouw in 1980 op basis van de geschatte ontwikkeling van het arbeidsinkomen. De gekozen uitgangspunten leiden tot enkele alternatieve berekeningen, waarvan de meest waarschijnlijk geachte de volgende consequenties heeft voor de ontwikkeling van het aantal bedrijven en de arbeidsbezetting in het Oldambt.

Tabel 24. Ontwikkelingsperspectieven in het Oldambt

	Situatie 1970			Taakstellende prognose 1980			Prognose 1983 op basis opvolgingssituatie	
	aant. bedr.	gem. bedrgr.	ha/manj.	aant. bedr.	gem. bedrgr.	ha/manj.	aant. bedr.	gem. bedrgr.
Oud Oldambt	517	34	15	440	41	33	452	41
Nw Oldambt	264	52	20	160	88	52	210	67
Oldambt	781	40	17	600	53	40	712	50

Uit een analyse van de huidige opvolgingssituatie blijkt, dat indien het aantal bedrijven dat geen opvolger heeft, niet door vreemden zou worden overgenomen, maar de vrijkomende grond zou worden aangewend voor verbetering van de bedrijfsgroottestructuur de taakstellende prognose reeds dicht zou worden benaderd. Het interessante verzamelde materiaal draagt overigens in vele gevallen nog een oriënterend analytisch karakter en met name ten aanzien van de realiseerbaarheid van optimale akkerbouwbedrijven en eventueel veehouderijbedrijven worden geen aanbevelingen gedaan.

1) Problemen en perspectieven van de landbouw in het Oldambt. Concept-studie door ir. C.L.J. van der Meer.

SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING

1. Het ruilverkavelingsgebied "Beerta" vormt een onderdeel van het landbouwgebied Nieuw-Oldambt, dat gelegen is in oostelijk Groningen. Dit deel van de provincie Groningen is een gebied dat sinds tientallen jaren bekend staat vanwege het tekort aan werkgelegenheid. Ondanks de maatregelen die hier genomen zijn in het kader van het regionale industrialisatiebeleid zijn de werkloosheidspercentages hier nog steeds de hoogste van het land.
In het ruilverkavelingsgebied neemt de landbouw als bron van werkgelegenheid steeds meer af. In 1947 werkte nog bijna de helft van de mannelijke beroepspersonen in de landbouw; thans is dit minder dan een vierde deel. De niet-agrarische beroepsbevolking werkt in hoofdzaak niet ter plaatse, maar elders in de omgeving, o.a. in Winschoten. Behalve een toenemende pendel is er ook sprake van migratie zodat het inwonertal de laatste jaren steeds meer terugliep hetgeen nadelige gevolgen heeft voor de welvaart in de verschillende dorpen.
Bij een eventuele uitbreiding van de werkgelegenheid in de industrie-centra in Oost-Groningen moet men overwegen in hoeverre het agrarische platteland een functie als woongebied kan blijven vervullen. Goede verbindingen met de werkgemeenten kunnen eventuele pendelbezwaren grotendeels opheffen en een verdere ontvolking tegengaan.
2. Het aantal landbouwbedrijven in het ruilverkavelingsgebied is in de periode van 1960 tot 1970 verminderd van 118 tot 102. In vrijwel alle grootteklassen beneden de 60 ha was er een afnemende constatering. Het gevolg was, dat de bedrijven groter dan 60 ha die aanvankelijk 32 procent van de cultuurgrond in gebruik hadden, in 1970 zelfs 52 procent van de totale cultuurgrond exploiteerden. De gemiddelde bedrijfs grootte steeg tot 54 ha.
In de grootteklassen, waarin de meeste bedrijven voorkwamen nl. van 35 tot 60 ha, ziet men de afgelopen jaren de meeste veranderingen optreden. Van de 66 bedrijven, die er in deze grootteklassen waren, zijn er 13 opgeheven, terwijl er 13 bedrijven zeer sterk werden vergroot, nl. met een oppervlakte van meer dan 15 ha. Het accent komt de laatste jaren steeds meer op de bedrijven groter dan 60 ha te liggen.
3. In de periode van 1960 - 1970 kwamen er in de A- en B-groep 70 bedrijven vrij doordat het bedrijfshoofd de exploitatie beëindigde. Dit aantal is zeer hoog; gemiddeld jaarlijks 6 procent van het totaal aantal bedrijven. Op ongeveer twee derdedeel van de vrijkomende bedrijven was er sprake van natuurlijke oorzaken zoals overlijden, hoge leeftijd, gaan rusten enz. Hiernaast echter was er een aantal boeren dat elders een bedrijf ging exploiteren of van beroep veranderde, hetgeen in vele gevallen gepaard ging met overdracht van het bedrijf aan vreemden.

Van het grote aantal vreemden die hier een bedrijf kwamen overnemen was een derdedeel uit de streek afkomstig, een derdedeel uit andere delen van de provincie, terwijl de rest hoofdzakelijk uit de zuidelijke provincies kwam. Ongeveer de helft van deze opvolgers was voordien ook reeds zelfstandig boer; gedeeltelijk kan hiermee wellicht worden verklaard, dat hoewel de vreemden aanvankelijk een kleiner bedrijf overnamen dan de gemiddelde grootte, ze na enkele jaren veelal kans zagen deze grootte spoedig op te voeren.

4. Op basis van de ontwikkeling in de laatste jaren en de huidige opvolgingssituatie is het te verwachten dat - behoudens een versnelling in verband met een spoedige uitvoering van de ruilverkaveling - de komende tien jaren de helft van het aantal bedrijven vrij zal komen ten gevolge van exploitatiebeëindiging van het bedrijfshoofd. Hiervoor zal ongeveer een derdedeel worden overgenomen door een zoon, terwijl voor twee derdedeel geen directe opvolger zal zijn. Op basis van de ontwikkeling in de afgelopen jaren kan men verwachten dat de helft hiervan in zijn geheel zal worden overgenomen door anderen, terwijl de cultuurgrond van de andere bedrijven gebruikt zal worden voor vergroting van één of meestal meer bestaande bedrijven. Het aantal bedrijven beneden de 60 ha zal sterk blijven afnemen. Het aantal bedrijven van 60-80 ha zal toenemen, maar ook boven deze grootteklasse zal het aantal bedrijven nog belangrijk groter worden. Schaarste aan bedrijven en grond vormt hier vrijwel geen belemmering om desgewenst vrij ingrijpende bedrijfsgruottestructuurveranderingen uit te voeren. Een eventuele stimulering van de bedrijfsvergroting zal echter belangrijke investeringen in de grond vragen, die gezien de financiële positie van vele bedrijven een te grote belasting zal betekenen.
5. Van de totale oppervlakte cultuurgrond is 85 procent beteeld met akkerbouwgewassen, 10 procent wordt ingenomen door het grasland, terwijl de rest gebruikt wordt voor "tuinbouwgewassen" (d.w.z. akkerbouwmatig).
De granen nemen twee derdedeel van de akkerbouwgewassen in, terwijl de oppervlakte hakvruchten minder is dan 10 procent. Relatief belangrijk zijn hier de handelsgewassen, o.a. karwij- en koolzaad en de landbouwzaadteelt zoals graszaden en bietenzaad.
De "tuinbouwgewassen" zijn vrijwel uitsluitend typische teelten van grote akkerbouwbedrijven zoals spinazie- en radijszaadteelt en de verbouw van groene erwten voor de conservenindustrie.
Het grasland wordt voor een derdedeel gevormd door de oppervlakte kunstweide, welke vooral de laatste jaren aanmerkelijk is toegenomen.
6. De grote akkerbouwbedrijven hebben over het algemeen geen grasland en geen melkvee. Onder de kleinste bedrijven, voornamelijk beneden de 25 ha zijn er echter een aantal met overwegend grasland en een meestal vrij kleine melkveestapel.

Onder de grote bedrijven neemt het aantal bedrijven met een melkveestapel van enige omvang de laatste jaren wel steeds meer toe, terwijl men bovendien een uitbreiding van de oppervlakte grasland ziet. De melkveehouderij wordt in beperkte mate gestimuleerd door de overneming van bedrijven door boeren die van elders komen.

7. Wat de ontwikkeling van het arbeidsbezettingstype van de akkerbouwbedrijven betreft is in de afgelopen tien jaren het accent van de twee- à viermansbedrijven van 35 tot 70 ha verlegd naar de twee- à driemansbedrijven van 45 tot 90 ha. De gemiddelde oppervlakte per vaste arbeidskracht steeg van gemiddeld 17 tot 24 ha. Op het ogenblik is de oppervlakte per arbeidskracht op de bedrijven die groter zijn dan 50 ha gemiddeld 5 à 10 ha hoger dan op de bedrijven van 35 tot 50 ha. De aanwezigheid van meer arbeidskrachten gaat echter niet zonder meer gepaard met een hogere efficiency: zowel op eenmans-, driemans- als vijfmansbedrijven is er weinig verschil in de gemiddelde oppervlakte per man.
8. Uit bedrijfseconomische analyse blijkt, dat op de akkerbouwbedrijven waar de oppervlakte per vaste arbeidskracht lager ligt dan 30 à 35 ha, het arbeidsinkomen op pachtbasis berekend onvoldoende is. Slechts een betrekkelijk klein deel van de bedrijven in het ruilverkavelingsgebied voldoet aan deze norm van arbeidsbezetting. Op de eigenaarsbedrijven is de rentabiliteit van de bedrijven nog iets ongunstiger, aangezien de berekende eigenaarskosten hoger zijn dan de pachtprizen. Anderzijds kan worden aangenomen dat middels het groter eigen vermogen dat hier in de regel aanwezig is, het gezinsinkomen niet lager ligt.
9. In de toekomst zal een rendabele exploitatie van het akkerbouwbedrijf mogelijk zijn bij een extensief bouwplan gecombineerd met een relatief lage arbeidsbezetting en doelmatig gebruik van werktuigen en machines. Een redelijke rentabiliteit, berekend op pachtbasis kan slechts worden bereikt, indien een vaste arbeidskracht minstens 35 à 40 ha te bewerken heeft. Een verhoging van de oppervlakte per man van gemiddeld 24 naar 35 à 40 ha zal op de akkerbouwbedrijven een minimum zijn waarnaar bij de verbeteringen o.a. door middel van ruilverkaveling moet worden gestreefd.
10. De akkerbouwbedrijven die thans een oppervlakte beneden de 35 ha hebben en waar men geen kans ziet deze uit te breiden, zullen slechts als eenmansbedrijf kunnen worden gevoerd, terwijl toekomstmogelijkheden als akkerbouwbedrijf niet aanwezig zijn. Indien de bedrijfsgrootte omstreeks 40 ha of iets hoger is en er twee arbeidskrachten beschikbaar zijn, moet overwogen worden om door middel van bedrijfsvergroting van een zuiver akkerbouwbedrijf een oppervlakte van minstens 80 ha te bereiken.

11. De duidelijk te constateren ontwikkeling in de richting van bedrijfsvergroting kan tevens verklaard worden uit het hogere vermogensrendement op de grotere bedrijven. Indien men over voldoende eigen kapitaal beschikt en men bereid is dit vermogen te investeren tegen een betrekkelijk laag rendement, kan door middel van bedrijfsvergroting de rentabiliteit van het bedrijf worden verbeterd.
12. Uit begrotingen opgesteld voor akkerbouwbedrijven van 100 ha en groter blijkt, dat naarmate de oppervlakte toeneemt het vermogensrendement van grond en gebouwen hoger wordt. Het rendement blijft echter te laag om hiervoor voldoende risicodragend vermogen aan te trekken. Aangezien een opzet van deze grote akkerbouwbedrijven op individuele basis moeilijk te realiseren valt, zal men tevens moeten trachten om door middel van combinatievorming tot grotere eenheden te komen. Gunstige exploitatie-eenheden met perspectief zijn combinatievormingen van 50 ha, met een minimum aan eigen vermogen van f 200 000,- per deelgenoot en een arbeidsbezetting van 1 man per 50 ha.
13. Uit de ontwikkeling in de afgelopen jaren blijkt dat een aantal kleinere bedrijven door melkveehouderij een hoger arbeidsinkomen tracht te verwerven. Om tot een rendabele exploitatie te komen zal over het algemeen echter algehele omschakeling van het bedrijf op de melkveehouderij de voorkeur verdienen. In het bijzonder indien bedrijfsvergroting als akkerbouwbedrijf niet gerealiseerd kan worden of samenwerking met andere akkerbouwbedrijven te grote bezwaren oplevert. Wat het bedrijfstype betreft is thans voor een tweemansweidebedrijf van 40 ha met een aantal melkkoeien van 70 à 80 op eigenaarsbasis een redelijk arbeidsinkomen te berekenen. Voor een driemansbedrijf is dit het geval bij een oppervlakte van 60 ha en een aantal melkkoeien van ongeveer 100 stuks.
14. In het ruilverkavelingsgebied zijn vrij grote mogelijkheden aanwezig voor verbetering van de bedrijfsgroottestructuur 1). Indien men een oplossing zou vinden voor individuele financieringsmoeilijkheden en de overneming van bedrijven door vreemden tot een minimum zou beperken, zou met de vrijkomende gronden de volgende versnelde ontwikkeling kunnen worden bereikt:

	Aant. bedr.	Gem. bedr.gr. in ha	<u>Mannelijke arb.kr.</u>		Ha per man
			totaal	per bedrijf	
1960	118	45	315	2,7	17
1970	102	54	234	2,3	24
1980 nat.ontw.	85	64	154	1,8	35
1980 gestimuleerd	70	77	135	1,9	40

1) Zie ook bijlage 1.

Ontwikkeling naar bedrijfsgrootte voor de periode 1960 - 1970 en 1970 - 1980

	1960			1970			1980 normaal			1980 gestimuleerd						
	aantal bedr.	% vlakte	opper- vlakte	aantal bedr.	% vlakte	opper- vlakte	aantal bedr.	% vlakte	opper- vlakte	aantal bedr.	% vlakte	opper- vlakte				
< 25 ha	20	16,9	299	6	17	16,6	246	4,5	12	14	180	3	8	11	120	2
25 - 35 "	11	9,3	335	6	8	7,9	245	4,5	7	7	210	4	5	7	150	3
35 - 45 "	33	28,0	1 335	25	21	20,6	839	15	10	12	400	7,5	6	9	240	4
45 - 60 "	33	28,0	1 680	31	25	24,5	1 310	24	15	18	780	14,5	9	13	470	9
60 - 80 "	11	9,3	729	14	12	11,8	825	15	16	19	1 100	20	12	17	840	16
80 - 100 "	8	6,8	711	13	9	8,8	822	15	10	12	900	17	10	14	900	17
100 - 150 "	1	0,9	101	2	10	9,8	1 204	22	12	14	1 350	25	14	20	1 650	30
≥ 150 "	1	0,8	168	3	3	4	480	9	3	4	480	9	6	9	1 030	19
Totaal	118	100	5 358	100	102	100	5 491	100	85	100	5 400	100	70	100	5 400	100

